

Kurta József

Júdás, Énók, Mózes és más atyák szövetsége a tévtanítók ellen

AZ Újszövetségben található közel 250 ószövetségi idézet és hozzávetőlegesen tízszer annyi utalás az akkor még rugalmas ószövetségi kánon egyértelmű jelenlétét bizonyítja az újszövetség korának egyházában. Amellett, hogy be tudjuk azonosítani, hogy honnan, milyen változásokkal jött át a citátum, az a kérdés is hangsúlyos, hogy a szerző miként alkalmazta az idézett szöveget, milyen eljárást alkalmazott az idézett szöveg és a saját mondanivalója textusának, szövetének összefonására.¹ A szerző általában magyarázza az idézett szakaszokat, de az is előfordul, hogy maguk az idézetek is értelmezések, s így gyakran jelentésmódosuláson mennek át. A citátumok az *Írás* bármely csoportjából, a Tórából, a Prófétáktól vagy az Íratokból, de a későbbiekben is a kánonon kívül rekedt, apokrif irodalomból is átöröklődtek, bizonyítva, hogy az adott korban – a zsidó iratok között s a főbb csoportok elkülönülésén túl – még nem alakult ki tervszerű és állandó rendezettség.²

A szerző, aki idéz

Júdás levelének három akadállyal kellett megküzdeni, hogy elnyerje végső helyét a Szentírás könyvei között: a kanonizáció során gondot jelentett a szerzőség kérdése; nagy hasonlóságot mutatott Péter második levelével; azok az idézetek, amelyeknek segítségével a szerző az üzenetet nyomatékosította.³

¹ Fabiny Tibor: *A keresztyén hermeneutika kérdései és története. I. A prekritikai korszak: az első századtól a reformáció koráig*. Budapest 1998; 31–32; 103–111. Hanula Gergely: *Az önmagát magyarázó Szentírás*. In: Ódor Balázs – Xeravits Géza (szerk.): *Elmélet és gyakorlat a zsidó-keresztény gondolkodás történetében*. Budapest 1995, 100–108. Benyik György: *Ó- az Új-ban*. In: Erdélyi Margit és Peres Imre (szerk.): *Gaudium et corona. Tanulmánykötet Takács Zoltán tiszteletére 80. születésnapja alkalmából*. Komárno 2007, 168–170.

² Xeravits Géza: *Kánon és a Holt-tengeri tekercek*. In: *Átalakuló hagyományok*. Budapest 2003, 27–30.

³ Wilckens, Ulrich: *Theologie des Neuen Testaments. I. Geschichte der urchristlichen Theologie*. Neukirchen-Vluyn 2005, 380–384. Gnülka, Joachim: *Wie das Christetum entstand*. Theologie des Neuen Testaments 3. Freiburg – Basel – Wien 2004, 437–443. Lips, Hermann von: *Der neutestamentliche Kanon. Seine Geschichte und Bedeutung*. Theologischer Verlag, Zürich 2004, 101–102. Bruce, F. F.: *The Canon of Scriptures*. Intervarsity Press 1988, 258–259.

A szerző úgy mutatkozik be a levél első versében, mint aki *Jézus Krisztus szolgája, Jakabnak pedig testvére*. Az Újszövetségben csak egyetlen Jakab és Júdás nevű testvérpárról olvashatunk s ők az *Úr testvérei* (Mk 6,3), akik apostoli tekintéllyel rendelkeztek (Gal 1,19; 1Kor 9,5; 15,7). Pál apostol említi, hogy Jeruzsálemben az apostolok közül Péteren kívül csak Jakabot, az *Úr testvérét* látta. Ez azt igazolja, hogy Jakab a hivatal tekintetében egyenrangú volt az apostolokkal, és mint Jézus rokona nagy tekintélynek örvendett. Júdás is ilyen „apostol” lehetett (ld. 1Kor 9,5; 15,7). Az, hogy a szerző Jakab testvéreként mutatkozik be, két dolgot jelenthet: vagy valósággal Jakab írta a levelet, vagy pedig a szerző Jakab igen tekintélyes személyisége mögé bújva kívánta elfogadtatni művét (ld. Gal 1,19; ApCsel 12,17; 15,13; 21,18). Eusebiosz, Cézáraea püspöke (kb. 265–339), Hegesippustól idéz egy történetet egyháztörténetében:

„Az *Úr* rokonai közül még éltek Júdásnak, az ő test szerinti testvéreinek az unokái. Feljelentették őket, hogy Dávid családjából származnak. Az evocatus Domitianus császár elé vezette őket [...]. Szabadon bocsátotta tehát őket, és rendeletet adott ki, hogy szüntessék be az egyház üldözését. Kiszabadulásuk után vezető szerepet kaptak az egyházakban, mint akik egyúttal az *Úr* tanúi és rokonai, és mivel béke volt, egészen Traianusig éltek. Ezeket mondta Hegesippus.”⁴

A szakirodalom egyik része elfogadja, hogy elvileg Júdás is lehet a levél szerzője, másrészt pedig többen tagadják ennek lehetőségét, és pszeudoepigráf levélnek tartják.⁵ Így Az előző tábor Kr. u. 50–90, de mindenképpen az 1. század második felére teszi a levél keletkezési idejét, a másik tábor pedig úgy vélekedik, hogy valószínűleg az 1. és a 2. évszázad fordulóján, vagy még később keletkezett, s a szerző helyét – Bauckham szerint – a palesztin zsidókeresztyénység körében kell keresnünk, mivel ezt bizonyítja eszkatologikus-apokaliptikus szemlélete.⁶

Az előző kérdéskörrel függ össze a 2Pt-rel való kapcsolata. Ebben a vonatkozásban sincsen konszenzus. Egyesek azonos háttérrel látnak a két levél mögött, mások azonban élesen elválasztják a kettőt, és azt állítják, hogy a két levél különböző történelmi helyzetben fogant, és eltérő kihívásokra

⁴ Hist. Eccl. 3, 20. Ld. Vanyó László (szerk.): *Eusebiosz Egyháztörténete. Ókeresztény írók* 4. Budapest 1983, 116.

⁵ Bauckham, Richard J.: *Jude, 2 Peter*. Word Biblical Commentary. Vol. 50. Texas 1983, 14–15. Schrage, Wolfgang: *Der Judasbrief*. In: Die Katholischen Briefe. NTD 10. Göttingen 1973, 219–220. Grundmann, Walter: *Der Brief des Judas und der zweite Brief des Petrus*. Theologischer Handkommentar zum NT. XV. Berlin 1986, 13–15. Varga Zsigmond J.: *Újszövetségi bevezetés*. Budapest 2000, 349–350. Tenney, Merrill C.: *Újszövetségi bevezető*. Budapest 1997, 423–424.

⁶ Bauckham, Richard J.: *i. m.* 96.

adnak feleletet. A vélemények abban a tekintetben is megoszlanak, hogy vajon hatottak-e kölcsönösen egymásra, vagy pedig nem.⁷

A harmadik kérdéses pont: a levélbe használt idézetek. A szerző a tekintéllyel bíró ószövetségi könyvek mellett apokrif iratokat is idéz. Egyes vélemények szerint ez is jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy a levél tekintélye megingott az újszövetségi kánon fejlődése során, miután kezdeti időkben kedvező elbírálásnak örvendhetett. Ha elfogadjuk, hogy 2Pt inspirálódott a Júdás leveléből, akkor máris kritikaként kell felfognunk az apokrif elemek mellőzését. A levél kánonbeli hagyományozása az elutasítás és az elfogadás között ingadozott, s a legtöbb esetben – pl. Origenész, Euszebiosz, Didümosz és Hieronümosz – kétségeket támasztottak vele szemben, vagy az antilegomena csoportjába sorolták.⁸ Mindez az apokrif citátumok használatával magyarázható, a pszeduonim jelleg és a 2Pt-rel való viszony kevésbé játszott ebben szerepet.⁹

A szerző, aki idéz és magyaráz

A levél szerzője nemcsak idéz, hanem – a zsidó írásmagyarázat elemi szabályai szerint – a hasonló helyek (vagy helyzetek) összevetése által értelmez is, mégpedig inspirált szöveggel a saját, az autoritás igényével fellépő szöveget; vagy más szemszögből: egy autentikus, autoritással bíró esemény megidézésével a saját korának eseményeit, saját közösségének élethelyzetét. Pál apostol megfogalmazásában: *Mindez pedig példaképpen történt velük, figyelmeztetésül íratott meg nekünk, akik az utolsó időkben élünk.* (1Kor 10,11) Pál hivatkozása egyértelmű: az üdvtörténet feltétele alatt szerveződött közösség a hagyományait rögzítő Szentírás keretén belül tudja és akarja magát értelmezni, mégpedig azáltal, hogy az Írás értelmét az új, jelenkori kihívásokkal szembenéző önmagára vonatkoztatja.¹⁰

A levél szövegéből nem derülnek ki egyértelműen azok a konkrét vonások, amelyek alapján azonosítani lehetne azt a tévtanítást hirdető csoportot, amely ellen a mű íródott. A szakirodalom ebben a kérdésben sem tud egyöntetű választ adni. Tanításukban jelen vannak bizonyos gnosztikus vonások, de a legfontosabb ismérvei ennek a szellemi irányzatnak nem jelennek meg a levélben.¹¹ A szerző az apostoli hagyományt állítja a tévtanítókkal szembe, és cáfolatában megállapítja, hogy az eretnekség terjesztőiről már előre szóltak

⁷ A vélemények összegzését ld.: Webb, Robert L.: *The Petrine Epistles. Recent Developments and Trends.* In: *The Face of New Testament Studies. A Survey of Recent Research.* Ed. McKnight, Scot, Osborne, Grant R. Grand Rapids, Michigan 2004, 385–390.

⁸ Bruce, F. F.: *i. m.* 164. Varga Zsigmond J.: *i. m.* 28. 40. 44. 46. 54–55 és 57–58.

⁹ Bauckham, Richard J.: *i. m.* 16–17. Varga Zsigmond J.: *i. m.* 351. Lips, Hermann von: *i. m.* 102.

¹⁰ Hanula Gergely: *i. m.* 88.

¹¹ Bauckham, Richard J.: *i. m.* 11–13. Varga Zsigmond J.: *i. m.* 348–349. Filoramo, Giacomo: *A gnoszticizmus története.* Budapest é. n., 277–392.

az apostolok, és a büntetést nem kerülhetik el, amint azt az ószövetségi kiemelt példák is mutatják. Gyakorlatában a zsidó polémia pogánysággal szembeni magatartását követi.¹²

A szerző az idézeteket és utalásokat több síkon alkalmazza:

- *Emlékeztet általuk*, bár az 5. vers megfogalmazása szerint az Írások által rögzített eseményekre való emlékeztetés felesleges – *Emlékeztetni akarlak pedig titeket arra, jóllehet minderről tudtok...* –, ezzel egyrészt azt az öntudatot erősíti, amely szerint a közösség *végérvényesen* átvette a hitet és az ismeretet, másrészt pedig olyan *captatio benevolentiae*, amely a levél elfogadását biztosítja.¹³
- *Aktualizál általuk*: minden idézett szöveget értelmezés követ, ami magyarázza a hamis tanítók jellemzőit, viselkedését, és a példák, próféciák szereplőivel azonosítja őket.¹⁴ Ugyanezt erősíti meg az eredeti igeidők módosítása: a jelen idő alkalmazása jelzi a próféciák jelen idejű beteljesedését.
- *Tanít általuk*: a zsidó írásmagyarázati elvek alkalmazása szemléletessé és érthetővé teszi a szöveget, amelynek közvetlen pedagógiai célzata akadály nélkül ér el a címzettekhez az adaptáció és a midrás révén.

Júdás levele és az idézetek

A levél struktúrája

A levél felépítése tudatos szerkesztési elvről tanúskodik:

- 1–2. – Címzés és üdvözlés.
 3–4. – Témamegjelölés: 3. – intés, felszólítás; 4. – az intés háttere.
 5–19. – Az intés háttere: az Írások magyarázata (midrás):
<i>I. séma:</i>	5–7.	– három ószövetségi hivatkozás;
	8. 10.	– a három ószövetségi hivatkozás magyarázata;
	9.	– Mihály arkangyal és az ördög;
<i>II. séma:</i>	11.	– három ószövetségi hivatkozás;
	12–13.	– a három ószövetségi hivatkozás magyarázata;
<i>III. hivatkozás:</i>	14–15.	– Énók próféciája;
	16.	– Énók próféciájának magyarázata;
<i>IV. hivatkozás:</i>	17–18.	– apostoli prófécia;
	19.	– az apostoli prófécia magyarázata;
- 20–23. – Intés.
 24–25. – Záró doxológia.

Bauckham szerint a levél struktúrája arra utal, hogy az idézetek a hozzájuk fűzött kommentárokkal, noha fontosak, csak másodlagos szereppel bírnak –

¹² Schrage, Wolfgang: *i. m.* 217–218.

¹³ Uo. 223.

¹⁴ Bauckham, Richard J.: *i. m.* 4.

szükséges háttérként a hangsúlyos intéshez (20–23. v.) – , amely fő célja volt a levél megírásának. Ez a citátumokat követő felszólítás tehát nem tekinthető egyszerű záradéknak, hanem a levél tetőpontját képezi. Minden egyéb csak erre néző felvezetés.¹⁵ A szerzőnek az a célja az idézetekkel és utalásokkal, általában a midrásrészsel (5–19. v.), hogy olvasóit arra a tanításra emlékeztesse, amit elfogadtak egyszer s mindenkorra a gyülekezetet (gyülekezeteket) alapító apostoloktól. Erre néz a 18. vers utalása. Ez lehet apostoli idézet is, amely summája az apostoli apokaliptikus figyelmeztetéseknek, s amelyeket a korai keresztényen térítők, gyülekezetalapítók adtak át a frissen megtérteknek (ezt egyes magyarázók *szóbeli orákulum*nak tartják, mint apostoli próféciát egy adott kérdésre). A nyomatékos intés után a levél hagyományosan liturgikus záródoxológiával fejeződik be.

Citátumok és magyarázatuk

Az emlékeztetést a levél 5–16. versei támasztják alá, s ez a rész tartalmazza azokat a citátumokat és utalásokat, amelyekre a szerző az üzenetet építi.

5–10. vers: I. séma – három ószövetségi hivatkozás és magyarázatuk

5. Emlékeztetni akarlak pedig titeket arra, jóllehet minderről tudtok, hogy amikor az Úr a népet egykor kiszabadította Egyiptom földjéről, azokat, akik nem hittek, később elpusztította. 6. Azokat az angyalokat is, akik nem becsülték meg a maguk fejedelemségét, hanem elhagyták saját lakóhelyüket, örökkévaló bilincsekben és sötétségben tartja fogva annak a nagy napnak az ítéletére. 7. Ugyanígy Sodoma és Gomora, meg a körülöttük levő városok, amelyek ezekhez hasonló módon paráználkodtak, és idegen test utáni kívánság hajtotta őket, például szolgálnak, amikor az örök tűz büntetését szenvedik. 8. De mindezek ellenére ezek az álmodozók is ugyanúgy beszennyezik a testüket, megvetik Isten felségét, és káromolják a mennyei hatalmasságokat. 9. Pedig még Mihály angyal sem mert káromló ítéletet kimondani, amikor az ördöggel vitatkozva küzdött Mózes testéért, hanem azt mondta: „Dorgáljon meg téged az Úr!” 10. Ezek viszont káromolnak mindent, azt is, amit nem ismernek; amit pedig oktalan átlatok módjára ösztönösen ismernek, abba belepusztulnak.

Ez az első egység, amely ószövetségi utalásokat tartalmaz három hivatkozás és azok magyarázata formájában. Felépítését tekintve:

5–7. – 3 ószövetségi utalás.

8. 10. – A 3 ószövetségi utalás magyarázata.

9. – Másodlagos idézet az előző magyarázat nyomatékosítására.

Az 5–7. versekben a szerző hagyományos séma szerint alkalmazza a hármas ószövetségi utalást. A séma előfordulásai (Sirák, 3Makk, Jub, NafTest, 2Pt

¹⁵ Bauckham, Richard J.: *i. m.* 4–5.

stb.) a zsidó parainetikus irodalmi hagyományra utalnak.¹⁶ Az alkalmazás célja: figyelmeztetni az olvasókat, hogy ne kövessék az ellenpéldaként felmutatott típusokat. Ezt nyomatékosítja minden esetben azzal, hogy a példák a következőkkel, a jogos isteni büntetés bemutatásával együtt fordulnak elő.

A levélben előforduló, hármas tagolású séma eltér a hagyományos sablontól abban, hogy a szerző elhagyja a kronologikus sorrendet:

1. az egyiptomi szabadulás és a pusztai vándorlás során történt zúgolódás, valamint annak büntetése;
2. az angyalok bukása és büntetésük;
3. Sodoma és Gomora esete és büntetésük.

Valószínű, hogy ez a parainetikus séma ismert és használt volt a korai egyházban, s a szerző ezért hivatkozik rá úgy, mint amire emlékeztetni lehet a címzetteknek. A sémák példái a hamis tanítók *próphetikus típusai*, akik ellenpéldák.

5. *vers.* Az első típus az egyiptomi szabadulást követő pusztai vándorlás során történt zúgolódás és annak büntetése, amelyet a szerző alkalmaz (4Móz 14). A nép zúgolódnia kezdett a Kánaánból visszatérő kémelek jelentése után és visszautasította az Ígéret Földjét. Ezért Isten az egész népet bűnösnek minősítette a kicsinyhitűség miatt, kivéve minden 12 évnél fiatalabb gyermeket, illetve Jósuét és Kálebet (4Móz 26,64–65). A többieknek a pusztában kellett elveszniük. Ez a típus széles körben használt példája volt az isteni büntetésnek. Pál apostol ezt egyértelműen típusként határozza meg az 1Kor-ban. *Mindez pedig példaképpen történt velük, figyelmeztetésül íratott meg nekünk, akik az utolsó időkben élünk.* (1Kor 10,11)¹⁷ Az egykori exodus előképe az üdvtörténet második exodusának. Erre utal, hogy a κύριος főnév értelmezése lehetőséget ad arra, hogy Krisztusra vonatkoztassuk. Ebben az esetben a preegzisztens Krisztusról van szó, miképpen az 1Kor 10,1–13 esetében is lehetséges ez az értelmezés.¹⁸ Azonban egyes magyarázók, akik a korai szövegváltozatokra és a LXX névelő nélküli változatára hivatkoznak, elutasítják a preegzisztens Krisztusra mutató utalásként való értelmezést.¹⁹ A κύριος főnév hétszer fordul elő a levélben, négy alkalommal pedig egyértelmű a Krisztusra való hivatkozás (4, 17, 21, 25. versek), azonban az eszkatologikus szemlélet, de főleg a későbbiekben a 14. versben előforduló citátum használata arra enged következtetni, hogy nem túlzás, ha e verset krisztologikusan értelmezzük.²⁰

¹⁶ Részletes feldolgozását és szöveg-illusztrációját ld. Bauckham, Richard J.: *i. m.* 46.

¹⁷ Kocsis Imre: „A mi okulásunkra lettek megírva.” Keresztyén midrás az 1Kor 10, 1–13-ban. In: *Írás az írásban*. Studia Biblica Athanasiana 7. Budapest 2004, 19–36.

¹⁸ Kocsis Imre: *i. m.* 32–34.;

¹⁹ Grundmann, Walter: *i. m.* 32–33.

²⁰ Osburn, Carrol D.: *The Christological use of I Enoch I. 9 in Jude 14, 15*. New Testament Studies 1977, 334–341. Davids, Peter H.: *The Eschatology of 2 Peter and Jude*. <http://davidsnet.ws/biblical/2pjdes.html>.

6. vers. Az angyalok bukása és büntetésük visszautal arra a zsidó hagyományra, amely szerint az özönvíz előtti időkben az angyalok elhagyva a mennyet, földi asszonyokkal paráználkodtak és megrontották az emberiséget (1Móz 6,1–4). A levél utalása viszont – Bauckham szerint – közvetlenül az 1Énók 6–19-en alapul, ahol az angyalok bukása lényegében a sátán eredetmondája. Ezt bizonyítja, hogy a szerző az eredeti arám szöveget fordította görögre (*annak a nagy napnak az ítéletére*).²¹

7. vers. Sodoma és Gomora, valamint a környező városok pusztulása (1Móz 19,1–30) az egyik legáltalánosabb toposza az isteni büntetésnek (Bauckham 25 bibliai helyet idéz, ahol ebben a minőségben történik rá utalás). A levél utalása egyértelműen a szexuális aberráció példájaként mutatja fel a történetet, bár a korábbi és a későbbi magyarázók (pl. Philón) Lót történetének ezt a fejezetét a vendégszeretet megcsúfolásának példájaként említik. Itt viszont az angyalok paráznaságának összefüggésében a tévtanítók testi kicsapongást hirdető tanaira és magatartásukra való utalásként kap hangsúlyt.

A 8–10. versben a hagyományos séma kibővítését találjuk: a típusok magyarázatát a hamis tanítókra alkalmazva. A szerző úgy kezeli a sémát, mint szentírási idézetet, vagy mint egyfajta összefoglalását a szentírási anyag hagyományának.²² A hagyomány tipologikus próféciaként való alkalmazása nem egyedülálló az Újszövetségben (vö. Jel 2,14.20).²³

8. vers. A vers az „*álmodozók*”-nak nevezett a tévtanítóknak (akik prófétai látomásokra hivatkozhattak az inspiráltságukat bizonyítva) három vétségét sorolja fel:

1. megfertőzik a testet, miként tették az előző példák szereplői;
2. megvetik az Isten felségét, miként a pusztában vándorló nép;
3. káromolják a mennyei hatalmasságokat.

9. vers. Az előző vers utolsó gondolata, a mennyei hatalmasságok káromlása ebben a versben bomlik ki. A vers vélhetőleg szabad idézet a Mózes *Testamentum*aként ismert apokrif iratból. A mű csonkán maradt fenn, s egyes vélemények szerint éppen a Júd 9 bizonyíték arra, hogy a levél szerzője még ismerte a mára elveszett befejezést. *Mózes Testamentuma* a Mózes-hagyomány egyik történetét dolgozza fel, amely szerint az Úr elküldte Mihály arkangyalt, hogy hozza el a Nébó hegyén meghalt Mózes testét, hogy azt egy emberek által nem ismert helyen temessék el. A sátán azonban megelőzte az arkangyalt, vitát kezdeményezett a test birtoklása felett, és az *Ellenkező* Mózes

²¹ Bauckham, Richard J.: *i. m.* 50–52.

²² Uo. 46–47.

²³ Jel 2,14: *De egy kevés panaszom van ellened; mert vannak nálad olyanok, akik Bálám tanítását tartják, aki arra tanította Bálákot, hogy törbe csalja Izráel fiait, hogy bálványáldozati húst egyenek és paráználkodjanak.* Jel 2,20: *De az a panaszom ellened, hogy eltűröd Jezábelt, azt az asszonyt, aki prófétának mondja magát és tanít, és eltántorítja szolgálóimat, hogy paráználkodjanak és bálványáldozati húst egyenek.*

Egyiptomban elkövetett gyilkosságára hivatkozva jelentette be igényét a holttestre.²⁴ Mihály arkangyal azonban a Zak 3,2-ben olvasható szavakkal fedtte meg a sátánt: *Dorgálgjon meg téged az Úr!* (ott יהיה), aki ezt hallva félreállt. Ez a felkiáltás Istennek a sátán feletti hatalmát deklarálja.²⁵

A hagyomány a Sátán ellenkezését istenkáromlásként értelmezi. Ez a szó (βλασφημία) köti össze a 8. és 10. versekkel az idézetet. Bauckham *cathword*-nak mondja, *őrszónak, custosnak*, amely kapcsolópontul szolgál a három vers között, anélkül, hogy azokat idézet és magyarázat viszonyában önálló szövegrésszé emelné.²⁶ A 9. vers másodlagos, kiegészítő idézetét az 5–7. versek magyarázata vezeti be. Ebből következik, hogy ez a beiktatott idézet nem típus vagy prófécia a hamis tanítók ellen, hanem példa, amelynek viszonylatába állítja a szerző a tévtanítókat. A másodlagos idézet értelmezésbe való beiktatásának módszere gyakori volt a qumráni közösség értelmezésében (pešer).²⁷

10. vers. Ez a vers a *káromlás* gondolatkörét folytatja és ezt a hamis prófétákra alkalmazza (*ezeket – οὗτοι*). A szerző a személyes névmás gyakori alkalmazásával (8., 10., 12. és 19. versek) nyomatékosítja a magyarázatot, félreérthetlenné téve, hogy minden a tévtanítókra vonatkozik.²⁸ Az istenkáromlók kevésbé óvatosak, mint az angyalok, és spirituális beállítottságuk mögött az emberinél alávalóbb, szinte állati (subhuman) magatartás bújik meg. Ez a vers mondja ki, hogy az antitípusoknak, hasonlóan a típusokhoz, ítéletben lesz részük.²⁹

Az idézetek és a magyarázatok aktualizálása nyomatékot kap az igeidők megváltoztatása által. A szerző az 5–7. és 9. versekben, mint citátumokban és utalásokban a múlt időt, a 8–10. versekben, azaz a magyarázatokban jelen időt használt.

A szerző az istenteleneken és tévtanítókon bekövetkezett ítéletre emlékezteti a levél címzettjeit, hogy megerősítse őket az igaz hit megtartásában és a tévtanok elutasításában. Hogy ezt illusztrálja, egy ismert sémát alkalmaz: az isteni igazságszolgáltatás három ószövetségi példáját idézi. Ezek azonban nemcsak egyszerű példák a levélben, hanem a tipologikus magyarázat által a hamis prófétákon bekövetkező ítélet előképeivé válnak. A

²⁴ A történetben a sátán Mózes személyes bűnére apellál. A Zak 3,1–3-ban olvasható történet szerint a sátán Jósua mocskos ruháira hivatkozik, amelyek egyes magyarázók szerint a nép bűneit jelképezik. Vö. Molnár János: *Zakariás próféta könyvének magyarázata*. Kolozsvár 1998, 51–55.

²⁵ A kérdés részletes kidolgozását ld. Bauckham, Richard J.: *Excursus: The Background and Source of Jude 9*. In: *i. m.* 65–76. Ugyanitt ld. *kapcsolatát az Assumptio Mosisszel*. Vö. Volz, Paul: *Judische Eschatologie von Daniel bis Akiba*. Tübingen und Leipzig 1903, 29.

²⁶ Bauckham, Richard J.: *i. m.* 47–48.

²⁷ Ld. a 49. lábjegyzetet.

²⁸ Bauckham, Richard J.: *i. m.* 45–46.

²⁹ Grundmann, Walter: *i. m.* 36–38.

zsidó apokaliptikában és a korai keresztyén irodalomban egyaránt használatos látásmód szerint ezek a múltbeli események az eszkatologikus történetek előképei, s így a példák olyan tipologikus próféciák, amelyek az eszkatologikus ítéletre mutatnak. Az első példa világossá teszi, hogy Isten a saját népét, noha megtapasztalták a szabadítást, megbünteti, amennyiben az elfordul tőle. A másik két típus a tévtanítók által hirdetett erkölcstelenség ellen szól: a test megfertőztetése és a mennyei hatalmak káromlása ellen.

11–13. vers: II. séma – három ószövetségi hivatkozás és magyarázatuk

11. Jaj nekik, mert Káin útján indultak el, pénzért Bálám tévelygésére adták a fejüket, és Kóré lázadása szerint vesznek el. 12. Ezek szennyfoltok szeretetvendégségeiken, akik szemérmetlenül veletek lakmároznak és hizlalják magukat. Olyanok, mint a szél sodorta, víz nélkül való fellegek, mint az ősz végi gyümölcsstelen fák, amelyek gyökerestül kiszakítva kétszer halnak meg; 13. mint a tenger megvadult hullámai, amelyek saját szégyenüket tajtékozzák, bolygócsillagok, akikre az örök sötétség homálya vár.

Ez a második egység, amelyben három ószövetségi hivatkozás található. A vers a „jaj” indulatszóval kezdődik, amely gyakran előfordul az ószövetségi próféciákban. Ennek használata prófétai öntudatot feltételez a szerző részéről. Az Úr felhatalmazott szószólójaként szólal meg. Ezt erősíti meg a vers három *aoristos* igeideje, amely Bauckham szerint itt a héber *perfectum propheticum*nak felel meg.³⁰ Eltérek a vélemények, hogy a szerző itt saját próféciáját közli, vagy idéz egy már létező kinyilatkoztatást. Az előző hármas ószövetségi utalást tartalmazó séma használata alapján az feltételezhető, hogy ez is idézet egy akkor még ismert orákulumból.

11. vers. Egy rabbinikus szövegben úgy olvashatunk Káinról, Kóreről és Bálámról, mint akik notórius bűnösök, de ez önmagában még kevés ahhoz, hogy még egy ilyen hármas ószövetségi hivatkozást magába foglaló sémát feltételezzünk a zsidó hagyományban.³¹ Ezeknek az ószövetségi személyeknek antitípusként való alkalmazása nem egyedülálló az Újszövetségben.

Káin „a gonosztól volt” 1Jn 3,11 alapján, és gonosz lévén, megölte Ábelt. A kánonon kívüli zsidó irodalmi hagyományban Káin nemcsak az első gyilkos, hanem a bűnösök archetípusa, sőt olyan személy, aki másokat is bűnbe vitt (ld. Philón: *Quod deterius potiori insidiari soleat* 32, 78; *De posteritate Caini* 38–39). A targum hagyománya szerint Káin az első tévtanító, így ebben az értelemben a levél által bemutatott hamis tanítók a Káin nyomdokain járnak.³²

Bálám. A haggadikus tradíció kiszínezte a szentírási hagyomány Bálám-történetét (4Móz 22–24; 5Móz 23,4; Neh 13,2). Eszerint Bálám tanácsa miatt

³⁰ Bauckham, Richard J.: *i. m.* 78.

³¹ Uo. 77.

³² Uo. 79.

esett Izráel bűnbe, és miatta pusztult el a népből 24 000 ember (4Móz 31,8.16).³³ Ő vitte rosszra a népet, s így lesz antitípus a 11. vers felsorolásában: Bálámhoz hasonlóan a tévtanítók is szexuális kicsapongásra, erkölcsatlenségre és Istentől való elfordulásra biztatják a népet, és ez anyagi hasznot hajt nekik (4Móz 22,18).³⁴

Kóré, Dáthán és Abirám felkelést szítottak (4Móz 16,1–35) Mózes és Áron autoritása ellen (vö. 4Móz 26,9–10; Zsolt 106,16–18; Sir 45,18–19). Így tehát Kóré is felkerült a notórius bűnösök listájára. A zsidó hagyomány úgy értékeli, hogy Kóré lázadása a Törvény elleni cselekedet volt: ugyanis a papi tisztséget is ki akarta sajátítani a lévítai mellé. A targumok szerint Kóré és társai heretikusok, mert szakadást okoztak (vö. 1Kelemen 51,1–4): rosszra csábító, hitegető beszéddel fordították el a nép szívét az Úrtól. Így lett Kóré az eretnek (heretikus, pártütő) tanító archetípusa (2Tim 2,19). Mivel nemcsak Júdás levele említi ilyen minőségében, itt egy már kialakult tradícióval van dolgunk.³⁵

A levél által felállított sorrend szakít a bibliai kronológiával, amikor az antitípusok között Kórét a harmadik helyen említi. Az ő esetében mondja ki az ítéletet, nyomatékosabbá téve ezzel a bűnt is. Valószínűleg ez az oka a szimmetria megbontásának. A hamis tanítóknak a három példa által felvázolt sorsa az ítélet kimondásában csúcsosodik ki. Az ítélet aoristosa (ἀπώλοντο) egyértelműen a *perfectum propheticum* erejével egyenértékű. Úgy tekint a hamis prófétákon a jövőben bekövetkező ítéletre, mint amely már valójában elvégzett tény.³⁶

12–13. versek. A zsidó midrásban viszonylag ritka a természeti képek metaforaként való használata. Előfordulásuk arra utal, hogy a szerző ismerte 1 Énók utolsó részeit, amelyek a végítéletet, az utolsó napokat hirdetik meg (a bűnösök napját 80,2). További utalásokat találunk az Ez 34,2-re,³⁷ Ézs 57, 20-ra,³⁸ Ézs 14,12–15-re.³⁹

³³ Zsengellér József: Miért kellett Bálámnak meghalnia? A Num 31,8 mint a Bálám-történet (egyik) újraírása. In: *Írás az Írásban*. Studia Biblica Athanasiana 7. Budapest 2004, 105–117.

³⁴ De Bálám ezt felelte Bálák szolgálóinak: „Ha nekem adja Bálák a házat tele ezüsttel és arannyal, akkor sem szeghetem meg Istenemnek, az ÚRnak a parancsát, és nem tehetek ellene egyáltalán semmit.”

³⁵ Bauckham, Richard J.: *i. m.* 83.

³⁶ Uo. 90.

³⁷ Emberfia! Prófétáld Izráel pásztorairól! Prófétáld, és mondd meg a pásztoroknak: Így szól az én Uram, az ÚR: Jaj Izráel pásztorainak, akik magukat legeltették! Hát nem a nyáját kell legeltetniük a pásztoroknak?

³⁸ De a bűnösök olyanok, mint a háborgó tenger, amely nem tud megnyugodni, iszapot és sarat kavarnak hullámai.

³⁹ Leestél az égről, fényes hajnalcsillag! Lehulltál a földre, népek legyőzője! Pedig ezt mondtad magadban: Fölmegyek az égbe, Isten csillagai fölé emelem trónomat, odaiülök az istenek hegyére a messze északon. Fölmegyek a felhők csúcsára, hasonló leszek a Felségeshez!

14–16. versek: Énók prófeciája és magyarázata

14. Ezekről is prófétált Énók, aki Ádámtól számítva a hetedik volt, amikor így szólt: „Íme, eljött az Úr szent seregeivel, 15. hogy ítéletet tartson mindenek felett, és megbüntessen minden istentelent minden istentelenségért, amelyet istentelenül elkövettek, és minden káromló szóért, amelyet istentelen bűnösök-ként ellene szóltak.” 16. Ezek zúgolódók, sorsuk ellen lázadók, vágyaik útján járnak, fölényesen jártatják a szájukat, és haszonlesésből embereket dicsőítenek.

14–16. versek az egyetlen olyan szövegegység a levél magyarázó részében, amely írott forráson alapuló idézet. Ez hangsúlyt kap a bevezető formulával, amelyben a hímnemű, többes számú mutató névmás (τούτοις) ismét nyomatékosítja, hogy a prófécia a tévtanítókra néz. Bauckham elemzése részletesen kifejti az eredeti és az idézett szövegének viszonyát.⁴⁰ A levél szerzője a korai egyház irodalmi koncepcióinak megfelelően módosított a szövegen. Az idézet az 1Énók 1,9. versének citátuma, amelyet a levél szerzője nem a görög eredeti alapján idéz, hanem az arám változathoz fordított.⁴¹

Júdás, Énók és Qumrán

A προφήτευσεν ige egyértelművé teszi, hogy a levél szerzője elismeri Énók könyvének inspirált voltát. Ez a szemlélet azonos a qumráni közösséggel, amely szintén inspiráltnak tekintette Énók könyvét. A levél megírásának idején az ószövetségi kánon határai még nem zárultak le, a sugalmazottnak, prófétainak tartott Írások körébe tartozott minden mű, ami a szakralitás szférájába tartozott. A qumráni közösség inspiráció-felfogása prófétai vonásokkal ruházta fel Mózeset, Dávidot, Énókot és más pátriárákat is. Ezzel magyarázható, hogy a Qumránban talált és nagy számban előforduló, később pedig kanonikussá lett könyvek (Tóra, Zsoltárok, Ézsaiás stb.) mellett Énók könyvének tucatnál is több tekercsét találták meg.⁴²

Briger Pearson az 1Énók szociotörténeti háttérében egy olyan zsidópalesztin közösséget feltételez, amelynek látásmódját az apokaliptika határozta meg, és amely valamilyen kapcsolatban állt a qumráni közösséggel.⁴³ Az Énók-legenda alapja (1Móz 5,21–24) lett egy masszív eszkatologikus hagyománynak, amelynek hatására Énók személye Mózes nagyságával vetekedett bizonyos zsidó körökben és a korai keresztyénségben. Az ószövetségi

⁴⁰ Bauckham, Richard J.: *i. m.* 94–96.

⁴¹ Uo. 96. Osburn, Carrol D.: *i. m.* 340–341.

⁴² Wickelsburg, G. W. E.: Scripture in 1 Enoch and 1 Enoch as Scripture. In: Fornberg T. – Hellholm, D. (Ed.): *Texts and Contexts. Biblical Texts in their Textual and Situational Context. Essays in Honor of Lars Hartman.* Oslo – Copenhagen – Stockholm – Boston 1995, 337–346 és 350. Xeravits Géza: *i. m.* 32–34.

⁴³ Pearson, Briger A.: 1Enok in the Apochryphon of John. In: Fornberg T. – Hellholm, D. (Ed.): *Texts and Contexts. Biblical Texts in their Textual and Situational Context. Essays in Honor of Lars Hartman.* Oslo – Copenhagen – Stockholm – Boston 1995, 355.

patriarchák buzdító etikai példája életeseményeiken alapult. Ennek megfelelően az a tény, hogy a hagyomány szerint Énók kozmikus utazó volt (a mennyben, keresztül a Földön), és még inkább az a nézet, amely szerint ő volt az első, aki eszkatologikus próféciát kapott (pl. az özönvíz próféciaja, amelyet az utolsó ítéletre alkalmaztak (1Énók 37–71; 92–105) hozzájárult ahhoz, hogy a könyvet inspiráltak tekintsék.⁴⁴ Így az a tény, hogy az 1Énók még nem illeszkedett bele teljesen a zsidó kánon kialakulásának folyamatába, még feltétlenül nem jelentette, hogy egyes körökben ne fogadták volna el és ne használták volna úgy, mint inspirált művet. Ezt bizonyítja, hogy a *Jubileumok könyvének* szerzője (4,17–19), vagy épp Júdás levele, és néhány korai keresztény szerző tekintéllyel bíró szöveggént használta. Noha nem volt egyértelmű döntés, a korai egyház nem ismerte el inspirált műnek, a szerzők zöme mégis úgy tekintette, mint sugalmazott művet, és az elfogadott Iratokkal egyenrangúan idézték.

1Énók céljának és funkciójának megértéséhez a *Jubileumok könyve* és a *Mózes Testamentuma* (MózTest) is hozzáegíthet. Ez utóbbi hasonló a nézőpontot képvisel. Igényt tart az inspiráltság elismerésére, szövegét autentikus mózesi szöveggént közli. A lényeges különbség a bibliai mózesi hagyomány (5Móz 30–34) és a MózTest között az, hogy Mózes szavainak későbbi interpretációja speciális utalásokat tartalmaz a hellenisztikus kor eseményeire nézve, s így bővebb 5Móz-nél. Ennek megfelelően 1Énók autoritását erősíti, hogy úgy jeleníti meg az adott helyzetekre adott válaszait, mint sugalmazott látomást, amely a választottak eszkatologikus közösségének szól.⁴⁵ Ezeknek világnézetében a kozmikus és ontologikus jelleg uralkodott, erre pedig kellő alapot találtak az 1Énókban, amelyben az angelológia és kozmológia hangsúlyosan jelen van. A bukott angyalok mítoszában szintén magyarázatot találtak a jelenlevő Gonosz (sátáni erő) eredetére, és a mű felmutatja a Gonosz kiirtásának lehetőségét Isten ítélete által, megteremtve ezáltal egy helyreállított kozmosz képét, ahol a hívők igazságban és tisztaságban élhetnek.⁴⁶ Énók példabeszédei hatással voltak az evangéliumok *Emberfia képére* (Mk 13,26; 14,62.; Dán 7,13–14.), és az Úr eljövételéről szóló prófécia közvetlenül hatott a korai egyház apokaliptikus szemléletére, amely azt a parúziával hozta összefüggésbe.⁴⁷

Júdás levelében az Énók-idézet a magyarázó rész kulcsszövege, mert közvetlen utalás Jézus Krisztus eljövételére, az ítéletre. Az „intés” szó ismétlése mintegy sulykolja a midrás üzenetét: mindazok, akik hallgatnak a hamis

⁴⁴ Wickelsburg, G. W. E.: *i. m.* 344–346.

⁴⁵ Uo. 346–347. Xeravits Géza: *i. m.* 34–36. Koester, Helmut: *History and Literature of Early Christianity*. New York – Berlin 2000, 251–253.

⁴⁶ Pearson, Briger A.: *i. m.* 364–365.

⁴⁷ Az ószövetségi teofánia-szövegeknek a parúziára való alkalmazása gyakori volt: Ézs 40,10 – Jel 22,12; Ézs 63,1–6 – Jel 19,13.15; Ézs 66,15 – 2Thessz 1,7; Zak 14,5 – 1Thessz 3,13 stb.

proféták szavára és követik az istentelenséget, számítsanak az ítéletre! Bár egyes magyarázók szerint a levél a gnosztikus tanok ellen íródott (Koester, Grundmann, Schrage) – a fő üzenet kiemelése mellett –, a levél szerzője nem helyez nagy hangsúlyt arra, hogy részletezze a hamis tanítók kilétét.⁴⁸ Célja inkább az, hogy rámutasson, hogy mindenki istentelen, aki az erkölcsi törvénnyel ellenkező tanokat hirdet. Ószövetségi archetípusok példájával hangsúlyozza, hogy a tévtanítók hozzátartoznak a Szentírás bűnöslistájához, és ők a parúzia utolsó ítéletének közvetlen várományosai.⁴⁹

Júdás levelének írásmagyarázati elvei

Bauckham általánosan midrásnak nevezi a Júdás levelében használt interpretációs módszert. Megállapítja azonban, hogy közeli rokonságban van a qumráni pešer-exegézissel.⁵⁰ A szerző közismert utalásokat, idézeteket alkalmaz az üzenetet megfogalmazásához. Minden utalást magyarázat követ, amely az utalásban szereplők jellemvonásaival azonosítja a támadott tévtanítókat.

A magyarázatokat stilisztikai jegyekkel nyomatékosítja:

- az igeidők módosításával az eszkatológikus prófécia beteljesedését már megvalósult tényként szemlélteti (*prófétikus aoristos* a 11. és 14. versekben)
- személyes és mutató névmások következetes használata;
- visszatérő, átkötő kifejezések használata (catchwords – kulcsszavak), amelyek az utalásban szerepelnek, és újra felbukkannak annak magyarázatában.

A haggadikus magyarázatok tanítói, etikai felhangja mellett, lényeges a folytonos aktualizálás, amely közvetlen kapcsolópont a szerző módszere és a qumráni pešerek között.⁵¹ A szerző a pešer által felhasználja a szentírási képet (jelen esetben a tipologikus személyeket és történetüket), és közvetlenül aktualizálja, adoptálja a saját korának eseményeire, személyeire. A levélben tematikus pešereket találunk, amikor a magyarázó nem egy egységes szöveget vagy szövegrészt magyaráz végig (folyamatos pešer), hanem téma szerint választott szövegrészeket illeszt össze (ez ebben az esetben, legalábbis az első séma esetében adva volt), és ezekre alkalmazza a magyarázatot.

⁴⁸ Webb, R. L. a péteri levelekről írt dolgozatában pl. Fronberg és Neyrey elméletét mutatja be, amelyek szerint a levelek háttérében a hellenizáló törekvések elleni védekezés állt. És bár Bauckham hatására mindketten kijelentik, hogy a 2Pt Júdás levelének más-más a történeti háttére, lehetséges bizonyos átfedés.

⁴⁹ Bauckham, Richard J.: *i. m.* 100.

⁵⁰ Uo. 4–6.

⁵¹ Hanula Gergely: *i. m.* 91–92. Xeravits Géza: *A qumráni közösség szentírásertelmezése. Folyamatos pešerek.* Pápa 2001. 8–14.

Júdás levelében a tipológia technikája is felismerhető, de ebben az esetben is érvényes, hogy a szerző figyelmen kívül hagyja az utalások eredeti, ószövetségi történeti értékét, és a zsidó tipológia mintájára a saját mondanivalója archetípusául teszi meg azokat.

Összegzés

A Júdás levelében előforduló ószövetségi és apokrif utalások és idézetek használata beleillik az ó- és újszövetségi kánon kialakulásának folyamatába. Abban a korban, amikor a kanonikus gyűjtemények még nem zárultak le, a korai egyház irodalma azt bizonyítja, hogy még nem volt szilárd a határ a Szent Íratok és azok magyarázata között. Ezek a határok közötti „szürke területek” (Wickelsburg) kronológikusan és földrajzilag is más-másképpen alakultak a különböző csoportok esetében.

Júdás levele olyan palesztin zsidó-keresztyén csoportot szólított meg, amelynek világnézetét az apokaliptika határozta meg. A korabeli irodalmi bizonyítékok és a Júdás levelében előforduló apokrif utalások és idézetek is bizonyítják, hogy még a kiterjedt kánon kiemelkedő iratai sem voltak elegendők, hogy fedezzék egy apokaliptikus közösség igényeit. Ezért kellett az apokaliptikus hagyományokhoz és írott anyaghoz folyamodniuk, hogy az elfogadott források emezekkel kiegészülve még inkább szolgálják a közösség önértelmező és apologetikus céljait, és pedig annak megfelelően, ahogyan azt a környezet szellemi kölcsönhatásai megkívánták.⁵²

⁵² Wickelsburg utal Justinus Martyr *Dialogus cum Tryphone* című művére, ahol ez explicit megjelenik. Vö. Wickelsburg, G. W. E.: *i. m.* 352.